

КОН АРАПТАЗИ ОД ИВАН КОТЕВ

Вера Стојчевска-Антиќ

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

Дата на прием: 4.10.2021 г.

Апстракт: Во првиот избор на темата се определив за осврт кон извонредното издание на Иван Котев *Арапџази*. Но, кога го прочитав текстот на Ана Витанова-Рингачева, еден вид извонредна рецензија на авторовиот текст, ги проследив сите нејзини осврти кон делото на извонредниот македонски фолклорист Котев. Во случајов, во резимирана форма (заради ограниченоста на нашите реферати), ги проследувам сите заемни врски и проникнувања на двајцата автори, струмички сограѓани, со почит кон двајцата научници, кои со разбирлива човечка љубов и однос посебно го воздигнуваат откриеното струмичко богато фолклорно наследство. Станува збор за пет важни изданија на Иван Котев (од 190 објавени библиографски единици), со осврти и рецензии од Ана Витанова-Рингачева.

Клучни зборови: фолклор, рецензија, осврт, род, приказна, поговорка.

Во 2020 година во Струмица се појави извонредното издание на волшебни приказни од Иван Котев.¹ Разбирливо, како неводржан вљубеник во изобилието на приказните, со љубопитност ги голтав бројните наслови, во кои ги наоѓав и најстарите текстови од моите младешки години, кога навлегував во приказните. Не е случајно и денес, кога пишував за величието на „Зборот“, ги барав дефинициите за него, и го добив најубавиот одговор и мислење од Димитар Пандев: „Зборот е приказна!“ (Антиќ 2021).

Мојата намера првично беше да се осврнам на богатството од собраните приказни на Котев, но намерата ми беше насочена во друг правец, што ќе се обидам sukcesивно да ја претставам, зашто се исполни со почит кон двајца колеги и автори, како реткост во денешниот современ миг.

Првично се определив да направам една споредба на забележаните приказни кај нас. Го побарав најстарото издание на приказни и го најдов во насловот *Македонски народни приказни* (1946).

¹ Иван Котев. 2020. *Арапџази*. Македонски народни приказни од Струмица и Струмичко. Струмица.

Првото потрошено издание датира од 1946 година, по кое во 1951 година се појави второто издание (Ред. Тошев, Иљоски 1951). Правев споредби на приказаните приказни од најстарите две изданија со тоа најновото на Котев од 2020 година. Се задржував на најпопуларните наслови, кои се повторуваат низ годините, без пауза и запир. Ги констатирав неизбежните промени во разновидните варијанти. Најмногу се задржав на варијантите за популарната и општопозната приказна за Мара Пепелашка. Интересно, во првото издание расказот е резимиран во суштината на содржината, во едноставноста на текстот на настаните, со лесен приказ. Општопознатиот мотив на постарата верзија говори за случајното откритие на Мара кога, во пепелот, каде што ги криела коските од мајка си (крава), пронашла злато и раскошна облека, со која се појавила на свадбата, непрепознаена од никого, како раскошна убавица. Според изгубениот златен чевел, пронајден и од царот, се открива убавицата Мара и едноставно станува царица (Ред. Тошев, Иљоски 1951: 87–88). Во најновата варијанта, грижливо забележана од Иван Котев, откако мајката на Мара се претворила во крава, таткото се преженил со жена, која имала, исто така, ќерка Мара. Макеата се открива како лоша жена, која ја испраќа Мара во воденицата да ја изеде вампирот, но Мара се враќа во раскошна облека. Макеата ја праќа и својата ќерка Мара во воденицата, за да се врати како Мара, како убавица, но неа ја изел вампирот. Макеата со својата лошотија продолжува со негативни препораки, заради што „изгонува ја жјаанта. Момичката и таткото останаа да си живјаат среќно. Толко а!“ (Котев 2020: 349).

Иван Котев ги дава детаљните места и личности од кои ги запишува текстовите, што е многу значајно заради споредбите. Приказната е снимена на 11.13.2020 година во село Дабилџа, Струмичко, од информаторот Тинка Глигорова, родена 1943 година во истото село, Македонка, православна. На овој начин можеме да добиеме мозаична слика за местата, каде што се снимени текстовите, како и за информаторите со сите нужни детали. Ваквите детали следуваат по секој издаден текст (Котев 2020: 349 и др. текстови).

Во случајов се навратив и кон значајните македонски изданија на народни текстови, кои говорат за интересот и важноста на фолклорот во нашата средина. Важно е овде да се приклучат изданијата, кои одиграле важна улога во претставувањето на фолклорот во редослед на годините, како тие од 1951 г. (во редакција на Крум Тошев и Васил Иљоски, потоа во 1956 г. во уредништво на Душко Брдарски и сите

други во континуитет, на: Пенушлиски, Саздов, Александра Попвасилева, Севим Пиличкова, во избор и редакција на Блаже Конески во 1986 г. и други автори.²

Очевидно се навратив повторно кон раскошот од богатите приказни, добивајќи извонреден позитивен однос кон познатиот фолклорист и добро познат мој колега Иван Котев. Се навратив повторно кон целокупното негово творештво, за кое имам високи оценки. Но, навлегувајќи во суштината на содржината од неговата книга, не го прочитав предговорот и рецензијата од проф. д-р Ана Витанова-Рингачева. И како што ме привлекоа со магнетна сила приказните, уште повеќе се вклобачив во согледбите и заклучоците на рецензентот, кои се совпаѓаа идеално со моите согледи на книгата. Ана е моја екстудентка, една од најсолидните и најинтелигентните. Но, во случајов не доминираше само интелектуалниот приод, туку длабокото нејзино проникнување во раскошниот текст на Иван Котев. Почувствував гордост што од нашата Катедра, општо од нашиот Универзитет, произлегува кадар, со кој може да се гордее науката. Како мото во својата рецензија Ана ја исткнува избраната мисла на Иван Котев: „Фолклорот е килим на кој основата е судбината на народот или поединците, а преплетот е времето.“

И потоа следува првиот наслов: „Фолклорот – наша усна историја“, потоа вториот: „Фолклорот – животен позив“. Со вториот наслов, пред научната и широката читателска публика, извира личноста на извонредниот наш фолклорист Иван Котев, кој целиот се притопил кон фолклорот, од кој учел и кому му се посветил со љубов и такт. Рецензентот согледува: „Преголем е влогот на Котев кога станува збор за македонската фолклористика, но немерлива е неговата вредност кога станува збор за Струмица и материјалното богатство што регионот го поседува...“ (Витанова 2020: 13).

² Македонски народни приказни 1951, 1956; Кирил Пенушлиски, *Народни приказни* во 1964; Томе Саздов, *Македонски народни приказни* во 1972; *Сказни и сторенија собрани од Марко Цепенков*, избрани од Блаже Конески во 1986; Александра Попвасилева, *Двојазично раскажување на народни приказни (влашко-македонски и македонско-влашки)*, во 1987; Кирил Пенушлиски, *Македонски еротски приказни*, во 1989; Севим Пиличкова, *Турски реалистични приказни од Република Македонија*, во 1997 и во 2010, и други.

Обогатена со читањето на Иван Котев и на Ана Витанова-Рингачева ја побарав мојата екстудентка, денес моја колешка со која се гордеам, и ѝ ја соопштив мојата висока оценка за нејзината пообемна и длабинска рецензија. Јас го познавам подолгорочно и го признавам големиот труд и љубов на колегата Иван Котев, внесен целосно во нашиот фолклор, но колку се вanela во него младата колешка ме воодушеви со сопствениот успех и на полето на фолклористиката. На моите пофалби уште повеќе ме изненади, во најпозитивна насока, нејзиниот одговор: „Професорке, јас сум долгорочно поврзана со извонредниот фолклорист од Струмица Иван Котев. Научникот Иван Котев ме воведе во светот на фолклорот, ми ги отвори тајните одаи во кои се чува фолклорното богатство на Струмица. Со целосна доверба ми ги остави на располагање вредните фолклористички единици, кои, тој, со голема жртва и самопрегор ги собира повеќе од пет децении. Од него ги научив тајните на собирачката дејност, како треба да му се пристапи на информаторот, за да го сподели тоа што го знае, како истото да се сними, дешифрира и објави. Таквото искуство не се учи од книги. Почитувана професорке, ова е тоа што го говорев со Вас, а се однесува на Иван Котев. Во прилог Ви ги праќам и моите предговори кон неговите книги.“

Очевидно сфатив колку е важна вака однегуваната колегијалност меѓу двајца научници, очевидно проткаена со добра волја, добра мисла, а сè во интерес на чекорите од науката. Да замислиме колку би било идеално да се однегува ваков однос, да се поттикне интересот и кон колегата, а и обратно? Колку премостени мостови? А љубовта кон истомисленикот?

Го поведов истиот разговор и со колегата Иван Котев, и еве го, речиси истовидното мислење: „Професорке, мојата колешка струмичанка, Ана Витанова, говореше првпат за мое дело, на првата нејзина промоција за моја книга – „Мудроста на вековите“ од 2012 година (Котев 2020: 213–220). Започна со мотото: „Зборовите си одат, но писмото останува!“ Јас занемев слушајќи ги нејзините заклучоци по повод текстот од мојата нова книга. И колку да бев изненаден од нејзиниот пофалбен говор, забележав дека целата бројна публика во Струмица беше понесена очевидно позитивно расположена, од слушаниот Збор на Ана Витанова. Мислам дека доживеав една невидена позитивна промоција, која и понатаму нè поврза во натамошна успешна дејност, самозапознавање, препознавање на умствените показатели. Убаво е и кога ги откриваш нив кај Другиот!“

Навратив во изданието на Котев „Мудроста на вековите“. Сфатив од рецензијата на Витанова дека Котев бил одушевен на својата промоција од силниот порив на авторката да го открие до коска фолклористот Котев. Покрај тоа, народната мудрост зрачи преку објавените пословици и поговорки од Струмичко, кои така длабински ни ги открива и Марко Цепенков и многу други фолклористи. Рецензентот апострофира: „Зборникот 'Мудроста на вековите' на авторот Иван Котев е дело во чија суштина дише вековното битисување на нашиот (струмичкиот) народ, кој, крепејќи се на својата мудрост, опстанал и тогаш кога било најтешко. Има една неверојатна симболика во симбиозата на содржината, формата и насловот на книгата, тоа Свето Тројство го издигнува ова дело на пиедестал, вдахнувајќи му вечен живот. Имено, авторот Иван Котев, фолклорист, истражувач и запишувач, човек ерудит со силно развиено чувство за препознавање на елиптичниот исказ на народниот мудрец, се нафатил да го достигне, за многумина недостижното, да го запише и остави во наследство сето тоа што мудриот народен гениј со векови го напластувал, создавајќи карпа од знаење и животно искуство...“ (Витанова-Рингачева 2020: 215–216). Се нижат проникнуваните заклучоци на рецензентот, спонтано откривајќи ги смелите укажувања и разглобувања на народната мудрост, во која проникнал авторот на книгата. Верувам, според цитираниот исказ на Котев, дека и самиот се самооткривал преку зборот (приказна) на Ана Витанова-Рингачева.

Уште еднаш ги препрочитав рецензиите и предговорите на Ана во објавите на Котев, потсетувајќи се на разновидните фолклористички родови и дела, особено кон нејзиниот развиен осет за суштината и егзистенцијата на македонскиот фолклор, препознатлив и во светски димензии.

Во 2016 година посебен интерес предизвика книгата на Котев „Опеана Струмица“, со извонредна оценка на делото од Ана Витанова, со наслов „Овековечена Струмица“. За богатството на фолклорниот материјал Ана Витанова пишува: „Ваквиот грамаден фолклористички влог на Иван Котев треба да нè направи горди, бидејќи потекнуваме и живееме во еден крај, во кој народната песна е молитва, исцелителка, патоводител. Со неа и преку неа сме опстанале, таа нè хранела и поучувала, нè бодрела, но и опоменувала како да го изодиме беспакето. Ние знаеме дека е таа тука, ние живеевме и живееме под нејзина закрила, но требаше да се појави Иван Котев, да го земе жезлото в раце и да се фати во костец со заборавот. Требаше да се појави, за да покаже

и докаже дека и тука на југот се пеело и се пее, дека и тука народот оставил парче од својата душа, со која дише македонската земја...” (Котев 2016: 23–24). Во неа оддекуваат делата и личностите од видот на: Христо Чернопеев, Караман Атанас, Леонид Јанков, Мануш Трновски, Кара Јусуф, Борис Поцев, генерал Апостолски итн.

Веќе во 2018 година се појави уште едно извонредно стилизирано дело на Иван Котев – *Играле моми ѓо месечина*. Македонското народно творештво изобилува со еротски народни текстови, за што посебен предизвик беше делото на Кирил Пенушлиски *Македонски народни приказни* (1981). Во проучувањето на овој фолклористички род се пројавиле повеќе автори (Марко Китевски, Боне Величковски, Блаже Ристовски, Наум Целаковски, Лидија Стојановиќ, Ермис Лафазановски и други.) Во приказот на книгата Ана Витанова-Рингачева заклучува: „Речиси половина век неуморниот Котев трага по фолклорното богатство на Струмица и регионот. Како резултат на неговата работа во 2018 година излезе од печат првата книга со еротски фолклор... Со овој чин Котев фрла нова светлина врз најзагадочниот и со завеса покриен долап во богатите одаи на македонската традиција...” (Котев 2018: 159–160). Во делото Котев го посочува развојниот пат на еротската народна традиција преку објавите на сите истражувачи заинтересирани за еротскиот фолклор.

Истата, 2018, година се појави извонредниот наслов на Иван Котев *Турунцула Каравлашки*. И овој пат Ана Рингачева дава прониклив осврт со наслов „Турунцула Каравлашки – автохтон епски јунак на народната песна од Струмица и Струмичко“ (Витанова-Рингачева 2018: 5–10). Таа истакнува: „Егзистирајќи меѓу фактот и фикцијата, меѓу историските и псевдоисториските вистини, епскиот јунак секогаш бил во фокусот на научните истражувања. Епската народна поезија е единствениот документ кој сведочи за епскиот јунак Турунцула Каравлашки. Во епската песна колективот ја раскажал својата приказна за јунакот извајан со најубави атрибути, за најсилниот и бестрашен закрилник кој ги заштитувал и чувал од секако зло, од неправда и од непријателска рака. Кога правиме книжевна анализа на јуначката епика, не смееме да го пренебрегнеме фактот дека таа изобилува со неточни историски факти и голем број анхронизми... Историските белешки немаат суштинско значење кога зборуваме за епската песна, бидејќи таа суштествува во сиејната линија што ја следи и тука останува да егзистира... Објавувањето на книгата

’Турунцула Каравлашки‘ е подвиг кој требаше да се случи, за да станеме сведоци на моментот на расветлување на ликот на јунакот, за кој со децении истражува Иван Котев“ (Витанова-Рингачева 2018: 6–7).

Иван Котев објавува свои запишани песни за Турунцула, вкупно 14, забележани во периодот 1970 – 2016 година. Книгата на Котев содржи: речник на лични имиња, речник на географски имиња, речник на непознати зборови и изрази, што ја вклучува книгата во посебните изданија во македонската фолклористика. Авторот открива дека песните за Турунцула се среќваат исклучително во македонскиот фолклор, а се пееле единствено во Струмица и во Струмичко. Котев смета дека и песните за Турунцула објавени од Верковиќ и од Шапкарев потекнуваат од собирачи од овој крај, за што се знае дека имало собирачи од овој регион. Се смета дека Турунцула е автохтон епски јунак, а собраните песни за него, кои доминираат, се од бежанските села: Иловица, Секирник, Турново.

Едно од моите најсакани изданија е и книгата на Иван Котев: „Девојчето со златно срце“ (2019). Како и *Арапџази*, така и *Девојчето со златно срце* предизвикува споредби со меѓународни познати приказни, кои ги исполнуваат и најновите изданија, толку посакувани не само од фолклористите, туку од децата од најрана возраст, па сè до учениците, студентите, од народот, кој/кои не случајно не само што ги сочувал(е), туку и ги накитувал(е) и со современи додавки. И разбирливо и очекувано тука е освртот врз делото од Ана Витанова-Рингачева со наслов во истата книга „Сказната – меѓу книжевноста и животот“. И овде предничи мотото од Макс Лити: „Ако ги поставиме вистинските прашања на бајката, таа праформа на раскажување може да ни ги даде и вистинските информации за суштината на книжевноста и суштината на човекот. И овде односот на авторката на освртот привлекува со суштинската владобоченост во делото на авторот: „Работејќи веќе долги години изнапишав страници и страници текстови, анализи, осврти обидувајќи се да ја отстранам патината која се наталожила на површината на фолклорните артефакти кои Иван Котев ги вади крстосувајќи ја плодната струмичка почва. Мојата посветеност на неговото дело сè повеќе добива димензии на подвиг кој некаде на некоја маргина историјата можеби ќе го запише. И тоа ми дава право да бидам горда што сум сведок на времето во кое живее и твори Иван Котев и што го сведочам големиот јубилеј 80 години живот и 50 години творештво.“

Во случајов ја имам пред себе рецензијата на Ана Витанова за најновата книга на Иван Котев, која штотуку треба да ги исполни издавачките куќи, со наслов „Грозен бој се почна горе на Балкано“, во оваа негова јубилејна 2021 година. Се восхитив од приказот на Ана, на спојката меѓу народната смисла за историја, сегашност, но и верба во излезот од непогодностите со додавки на бујна фантазија, која помага да се истрае во борбата за себеспознавање и лет кон вистината. Македонскиот народ го покажувал, го откривал тоа и верувал во наградата. Со оглед на тоа што Иван Котев ме замоли да не говорам пред јубилејот во Струмица за најновото дело, овде престанувам, со желба да го доживеам најпосакувано вредниот јубилеј на авторот, кој најзаслужено ги восприема и сфаќа вредностите, кои го преокупирале педесетина години, за да стане наш почитуван колега, посакуван секогаш за разговор, за одвет на прашања, за пловидбата на човекот во ширното море на народното творештво, а тоа нашето, македонското народно творештво, толку популарно и посакувано, прво кај нас, а потоа и ширум светот!

Како заклучок, споменуван уште во воведот, укажувам дека првичната моја замисла да говорам на јубилејот на Котев за неговото дело „Араптази“, се измени. Со суштинското навлегување во објавените текстови ме изненади истовидноста на моите заклучоци со тие на рецензентот Ана Витанова-Рингачева. И потоа ги истакнав нивните идеални односи во себеоткривање и потоа заемно влијание, со цел нивните истраги да се насочат кон силно единство, споделено на извонреден начин преку сите поголеми изданија на Котев, проследено со длабински искрени извлечени заклучоци за богатството на народното творештво, во кое и двајцата се вложиле, се нурнале со љубов, интерес, со проучување на текстот и нивното воздигнување од читателите. Еден извонреден успешен позитивен однос и пример на јубилејот на Котев, во кој е слеана и речта на Ана. Така, „Араптази“ ми ги распосла смислените изрази и зборовни вникнувања на двајцата автори!

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Витанова-Рингачева, А. 2016. „Овековечена Струмица“. *Ойеана Сџурица*. Струмица.

Вера Стојчевска- Антиќ, Кон „Араптази“ на Иван Котев

Витанова-Рингачева, А. 2020. „Сказната како артефакт“. *Арапџази*. Струмица: НУЦК Антон Панов, 5–26.

Конески, Б. (ред.) 1986. *Сказни и сѝоренија собрани од Марко Цејенков*. Скопје: Мисла.

Котев, И. 2012. *Мудросѝа на вековѝе, македонски народни ѝословици и ѝоѓоворки од Сѝрумица и Сѝрумичко*. Струмица: ЛУБ „Благој Јанков-Мучето“

Котев, И. 2016. *Оѝеана Сѝрумица*. Струмица.

Котев, И. 2018а. *Иѓрале моми ѝо месечина. Ероѝска народна ѝоезија и ѝроза од Сѝрумица и Сѝрумичко*. Струмица.

Котев, И. 2018б. *Турунџула Каравлашки. Македонски еѝски народни ѝесни од Сѝрумица и Сѝрумичко*. Струмица.

Котев, И. 2019. *Девојчеѝо со злайно срце. Македонски народни вошебни ѝриказни од Сѝрумица и Сѝрумичко*, Струмица

Котев, И. 2021. *Арапџази. Македонски народни ѝриказни од Сѝрумица и Сѝрумичко*. Струмица: НУЦК Антон Панов.

Македонски народни ѝриказни. 1946. Скопје: Државно книгоиздателство на НР Македонија.

Македонски народни ѝриказни. 1951. Ред. Крум Тошев и Васил Иљоски. Скопје: Државно книгоиздателство на НР Македонија.

Пенушлиски, К. 1989. *Македонски ероѝски ѝриказни*. Скопје: Мисла.

Пиличкова, С. 1997. *Турски реалистѝични ѝриказни од Република Македонија*, Скопје :Институт за фолклор „Марко Цепенков“;

Попвасилева, А. 1987. *Двојазично раскажување на народни ѝриказни (влашко-македонски и македонско-влашки)*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“;

Стојчевска-Антиќ, В. 2021. *Доѝироѝ на збороѝ*. Скопје: Панили.

CONTRIBUTION TO *ARAPTAZI* BY IVAN KOTEV

Vera Stojčevska-Antikj
University “Ss. Cyril and Methodius” in Skopje

Summary

In this paper I have shared my impressions of the book *Araptazi* by Ivan Kotev with emphasis on the papers and prefaces by Ana Vitanova-Ringačeva. The stories published in this book by Kotev can be read through comparative optics with

Македонски фолклор бр. 81, стр. 45–54

the world's most famous stories, such as the story of Cinderella, but the difference in them consists in their locality and the fact that they are particular for the Strumica region. The notion that all these various stories have been compiled in one book, testifies of the importance of Kotev's work and is an affirmation of his folkloristic endeavours.